

Ann Evans*

Początki opactwa Notre-Dame de Grosbot

The origins of the Abbey of Notre-Dame de Grosbot

W wielu opracowaniach opactwo Grosbot nazywane jest również Fontaine Vive (Fontvive). Często więc pojawia się pytanie, dlaczego istnieją dwie nazwy. W artykule tym podjęto próbę wyjaśnienia tej kwestii.

Grosbot to miejsce bardzo stare. Potwierdza to prehistoryczny dolmen w lesie należącym do opactwa, oddalonym o 500 metrów, jak również duża liczba krzemieni, które zostały znalezione podczas wykopalisk archeologicznych w pobliżu źródeł (il. 1). Uważa się, że z powodu źródła bijącego na polu za opactwem (zaznaczonego na pierwszym planie katastralnym jako *Pre de la Fontaine*) właśnie tutaj został zbudowany klasztor, a jego pierwsza łacińska nazwa brzmiała *Fontus Vivus*. Należy również pamiętać, że w tej południowo-zachodniej części Francji źródła stanowiły starożytne miejsca kultu, które w późniejszym czasie zostały przejęte przez chrześcijan.

Z dotychczasowych opracowań wynika, że w połowie XII w. opactwo Fontvive, zamieszkane przez benedyktynów bądź augustianów, stało się cysterskim Grosbot. Na podstawie nielicznych istniejących dokumentów zazwyczaj wyjaśniane jest to w sposób następujący: opactwo Obazine w pobliżu Tulle przejęło zakon w Fontvive, przekształciło go w nową wspólnotę, a następnie zmieniło nazwę na Grosbot i w 1477 r. przyłączyło się do zakonu cystersów w tym samym czasie co Obazine (il. 2). Jednakże wszystkie cysterskie źródła podają rok 1166 jako datę wstąpienia zgromadzenia z Grosbot do zakonu. *Gallia Christiana* [2], chociaż zawiera informację, że grupa zakonników reguły augustianów była tam przed cy-

Today we use the original name of Fontaine Vive (Fontvive) for the abbey, as well as Grosbot. We are often asked why there are two names, so I thought it would be useful to set out the abbey's early history.

First, this is a very old site. The existence of a prehistoric dolmen in the abbey woods 500 meters away shows this, as do the many silex that we have found in the grounds around the springs (Fig. 1). We believe it is because of the existence of the springs, which rise in the field behind the abbey (marked on the cadastral plan as *Pre de la Fontaine*), that an abbey was built here in the first place, and of course, the first name of the abbey, in latin, is *Fontus Vivus*. It should also be remembered that in this part of South West France springs were very often ancient places of worship that were later taken over by Christians.

We know that in the middle of the 12th century the abbey of Fontvive with its group of Benedictine or Augustinian canons became the Cistercian abbey of Grosbot. The usual explanation, based on the few documents that do exist, is that the abbey of Obazine near Tulle took over Fontvive, made it into a daughter house, changed the name to Grosbot and entered the Cistercian order at the same time as Obazine in 1147 (Fig. 2). However, all Cistercian sources give 1166 [1] as the date of entry for Grosbot into the order. The *Gallia Christiana* [2], although it says that a group of regular canons were here before the Cistercians, lists the first abbot as P., a monk from Obazine, around 1150. However, Bernadette Barrière, who was the Obazine expert, said that there is no mention of Monk P. in the Obazine archives [3]. Obazine also had canons until they changed to monks in 1142 (hence the date of 1142 sometimes being given for Grosbot becoming

* Opactwo Fontaine Vive, Francja/Abbey of Fontaine Vive, France.

Il. 1. Kanały przy źródłach w opactwie Grosbot, 2011 (fot. E. Łużyniecka)

Fig. 1. Channels at springs in Grosbot abbey, 2011 (photo by E. Łużyniecka)

Il. 2. Kościół i relikty budynku klauzury opactwa w Obazine, 2012 (fot. E. Łużyniecka)

Fig. 2. Church and relics of the enclosed building of the Abbey in Obazine, 2012 (photo by E. Łużyniecka)

stersami, określa pierwszego opata jako P. – Mnicha z Obazine około 1150 r. Warto też wspomnieć, że Bernadette Barrière – znany ekspert od Obazine – twierdzi, iż w archiwach nie istnieją żadne wzmianki dotyczące Mnicha P. [3]. W Obazine do roku 1142 przebywali również księża reguły augustiańskiej. W roku tym nastąpiła ich zmiana na zakonników (stąd data 1142 jest czasami podawana jako rok, w którym Grosbot stało się cysterskie), dlatego też nie ma powodu, dla którego eks-ksiądz z Obazine nie mógłby zostać opatem. Nie znaczy to jednak, że Grosbot zaczęło podlegać jurysdykcji Obazine w tym czasie.

Dokumenty świadczące o istnieniu opactwa Fontvive są wyjątkowo ubogie w informacje. Według historyka Corlieu, do założenia klasztoru doszło w 975 r. [4], jednakże autor ten nie podaje żadnego dowodu na potwierdzenie powyższej tezy. Pierwszy znany dokument datowany jest na rok 1121¹, gdy Giraud, biskup Angoulême nadaje Jeanowi, opatowi Fontvive prawo budowy oratorium w Luget, jak również dziesięcinę gruntu, który już został użyźniony ich potem [...].

Kolejne wzmianki dotyczące Grosbot znajdują się w kartulariuszu opactwa Obazine [3]. Jest tam pięć następujących dokumentów dotyczących plebanii Cordoz (w pobliżu Vouzan):

400 1147–1148 *Don par Robert de Marthon et ses deux fils a l'abbe Etienne, du manse de Mas-Cordorz; exemption de péage par les mêmes sur l'ensemble de leurs terres, et, dans le bois de Grosbot (Grosso Bosco), don*

Cistercian), so there is no reason why an ex canon from Obazine could not have become the abbot, but this does not mean that Grosbot came under the jurisdiction of Obazine at that time.

The documentary evidence for the existence of the abbey of Fontvive is extremely sparse. According to the historian Corlieu, the foundation took place in 975 [4] but we do not know what proof he had of this. The first charter that does exist is dated 1121¹ when Giraud, bishop of Angoulême, gives to Jean, abbe of Fontvive the right to build an oratory at Luget, and also the dimes of the land there that their sweat had already fertilized [...].

The first mention of Grosbot is in the cartulary of the abbey of Obazine [3]. There is a group of five documents concerning the manse of Cordoz (near Vouzan,) as follows:

400 1147–1148 *Don par Robert de Marthon et ses deux fils a l'abbe Etienne, du manse de Mas-Cordorz; exemption de péage par les mêmes sur l'ensemble de leurs terres, et, dans le bois de Grosbot (Grosso Bosco), don d'un droit de pacage pour les porcs et de l'usage du bois tant pour le chauffage que pour les autres besoins.*

401 *A partir de 1147–1148? Don par Robert de Gaus, à titre de dot monastique pour sa fille, de tous ses broits sur le manse de Mas_Coudour avec confirmation par ses deux frères et par Itier et Aiz Vigier, et d'une éminée de terre sise près du moulin Bozoneg.*

¹ Wydrukowano w „Bulletin de la Société Historique et Archéologique de la Charente” w 1846 r. [5].

¹ Charter reproduced in the “Bulletin de la Société Historique et Archéologique de la Charente” in 1846 [5].

d'un droit de pacage pour les porcs et de l'usage du bois tant pour le chauffage que pour les autres besoins.

401 *A partir de 1147–1148? Don par Robert de Gaus, à titre de dot monastique pour sa fille, de tous ses broits sur le manse de Mas_Coudour avec confirmation par ses deux frères et par Itier et Aiz Vigier, et d'une éminée de terre sise près du moulin Bozoneg.*

402 *Vers 1161–1162 Don par Ramnulf de Vouzan et Pétronille sa mère à l'abbé Gérald I de tous leurs droits sur la dime du manse de Cordoz (a titre de dot monastique) pour Arnould cousin de Ramnulf.*

403 *Entre 1149 et Mars 1159 Don par Landric de Vilhonneur et ses trois fils à l'abbé Etienne, d'un tiers de setier de froment leur appartenant sur le manse de Cordoz.*

404 *A partir de 1147–1148? Don par Pierre Blancs de Marthon d'un sixième de setier de froment lui appartenant sur le manse de Cordoz.*

Na mocy pierwszego dokumentu (400) w latach 1147–1148 klasztor w Obazine otrzymał plebanię Mas Cordoz oraz prawo do wypasu świń w lasach Grosbot. To właśnie dzięki tej darowiznie, jak twierdzi większość historyków, doszło do powstania opactwa Grosbot. Lektura tych dokumentów w całości pozwala na wniosek, że było kilka darowizn pomiędzy rokiem 1147 a 1164, wszystkie dla opactwa Obazine i wszystkie dotyczące Mas Coudour, gdzie oczywiście Obazine miało folwark. Oprócz dokumentu z 1147 r. nie istnieje żadna wzmianka na temat Grosbot. Dzisiejszy las Grosbot to obszar kilku hektarów po drugiej stronie drogi wiodącej z opactwa, jednak w początkach XII w. las Grosbot (*Grossum Boscum*) był ogromny. Nawet po procesie trzebieńia, który trwał od XII do XIV w., to co pozostało, wystarczyło do utworzenia pięciu lasów, a mianowicie Horte, Dirac, Blois-Blanc i Torsac. Prawa do wypasu, które zostały nadane klasztorowi z Obazine, nie stanowiły wyłączności. Rodzina Marthonów udzieliła prawa do lasu w Grosbot również opactwu z La Couronne oraz mnichom z Mas Coudour. Mogli oni bez problemów wypaszać swoje zwierzęta w tym lesie.

Miejscowość Mas Coudour istnieje do dzisiaj. Jest tam ogromna farma z rozciągającymi się przybudówkami z różnych okresów, jak również pozostałości XII-wiecznej kaplicy. Rolnik, który mieszkał tam prawie 20 lat temu, powiedział nam, że jego gospodarstwo i ziemia należały do opactwa Grosbot i pierwotnie zostały przekazane Obazine.

Istnieją bardzo nieliczne wzmianki w późniejszych opisach opactwa dotyczące terytoriów, które były własnością Fontvive podczas przejścia przez cystersów. Dokładne badania kartulariusza [6] oraz samych budynków wskazują, że klasztor Fontvive już wtedy był bogaty. Brak oryginalnych dokumentów utrudnia niestety potwierdzenie tego wniosku. Daty mówiące o niektórych darowiznach czynią jednak prawdopodobnym to, iż pierwotna darowizna pochodziła z czasów przedcysterskich. Na przykład, w roku 1212 Hughes de Lusignan potwierdził fakt darowania ziemi farmy Arzac dokonanej przez swego pradziadka i prababkę, co prawie na pewno nastąpiło przed rokiem 1166. Posiadamy już informacje na temat istnienia farmy Luquet z treści ustawy z roku 1121.

W początkach istnienia zakon cystersów nie mógł być właścicielem kościołów, jednakże opactwo w Grosbot dysponowało kilkoma świątyniami, dlatego zasadne wyda-

402 *Vers 1161–1162 Don par Ramnulf de Vouzan et Pétronille sa mère à l'abbé Gérald I de tous leurs droits sur la dime du manse de Cordoz (a titre de dot monastique) pour Arnould cousin de Ramnulf.*

403 *Entre 1149 et Mars 1159 Don par Landric de Vilhonneur et ses trois fils à l'abbé Etienne, d'un tiers de setier de froment leur appartenant sur le manse de Cordoz.*

404 *A partir de 1147–1148? Don par Pierre Blancs de Marthon d'un sixième de setier de froment lui appartenant sur le manse de Cordoz.*

The first document (400) gives the Manse of Mas Cordoz to Obazine and, almost as an afterthought, the right to graze pigs in the woods of Grosbot. It is from this donation that almost all historians have concluded that this is how the abbey of Grosbot came into being. If the group of documents are read as a whole it becomes quite clear that there was a group of donations between 1147 and 1164, all to Obazine and all concerning Mas Coudour, where obviously Obazine had a grange. Apart from the 1147 charter, there is no mention of Grosbot, the wood of Grosbot today is just a few hectares across the road from the abbey, but in the early 12th century the forest of Grosbot (*Grossum Boscum*) was huge. Even after the clearing of the 12th–14th centuries what was left was enough to create the five forests of Horte, Dirac, Blois-Blanc, Venil and Torsac. The rights to graze that were given to the abbey of Obazine were non-exclusive. The Marthon family gave rights in this forest to other abbeys, including La Couronne, and so it would have been perfectly possible for the monks at Mas Coudour to graze their animals in the forest without in any way affecting the rights of the abbey of Fontvive.

Mas Coudour exists today. There is a large farm with sprawling outbuildings from a mixture of periods, but also the remains of a 12th century chapel. The farmer who lived there nearly 20 years ago told me that his farm and land had belonged to the abbey of Grosbot and that it had originally been given to Obazine.

Very little mention is made in later descriptions of the abbey of the territories that were owned by Fontvive at the time of the Cistercian takeover, but careful examination of the cartulary [6] and of the buildings themselves show that Fontvive was already wealthy. The lack of original documents does make it difficult to be sure, but the date of confirmation of some donations make it most likely that the original donation predated the Cistercians. For example, in 1212 Hughes de Lusignan confirmed the gift of the land of the grange of Arzac made by his great grandfather and mother, almost certainly going back to before 1166. And we already know of the grange of Luquet because of the 1121 act.

In the early days of the order, Cistercians were not allowed to own churches but Grosbot seemed to have several and we can ask how many were inherited with Fontvive. We know that Souffrignac was given to the Fontvive canons in 1155 because of the charter. We know that in 1231 there was a conflict over the church of St. Maurice in Rougnac that then belonged to Grosbot – could this have been a pre Cistercian donation? The church of St. Etienne at Olerat (Fig. 3) near to La Rochefoucauld

Il. 3. Elewacja zachodnia kościoła w Olerat, 2012 (fot. A. Evans)
 Fig. 3. Western facade of the church in Olerat, 2012 (photo by A. Evans)

Il. 4. Elewacja zachodnia kościoła w Grosbot, 2012
 (fot. E. Łużyniecka)
 Fig. 4. Western facade of the church in Grosbot, 2012
 (photo by E. Łużyniecka)

je się pytanie, ile z nich zostało odziedziczonych przez Fontvive. Z dokumentu wynika, że Souffrignac został подарowany księżom w Fontvive w 1155 r. Wiadomo również, iż w 1231 r. istniał konflikt dotyczący kościoła pod wezwaniem Saint Maurice w Rougnac, który wówczas należał do Grosbot. Czy mogła to być darowizna przekazana przed cystersami? Kościół Saint Etienne w Olerat (il. 3) w pobliżu La Rochefoucauld należał do Grosbot do czasu zamiany z księżmi La Rochefoucauld na kościół w Cherves w 1274 r. Z pewnością nie jest to budynek cysterski i prawdopodobnie pochodzi z początku XII w.; posiada on piękne fasady ozdobione zwierzętami.

Przez długi czas nie było jasne, czy pierwotne opactwo Fontvive znajdowało się w tym samym miejscu co późniejsze opactwo Grosbot, jednakże źródła oraz to, że w czasie badań archeologicznych znaleziono tam fragmenty naczyń ceramicznych, jak również archeologiczna analiza samych budynków rozwiały wszelkie wątpliwości. Wiadomo, że Giraud, biskup Angoulême, wybudował kościół dla księży Fontvive około 1125 r. (il. 4), ale konieczna była pewnego rodzaju przebudowa, aby dostosować budynek do regulaminu cystersów. W szczególności konieczna była prawdopodobnie budowa kapitułarza.

Jak tak naprawdę wyglądały początki opactwa, tego chyba nigdy się nie dowiemy, jednak jak to zazwyczaj bywa, przyczyna zmian była prawdopodobnie związana z polityką. Biskup Angoulême między rokiem 1148 a 1158 – Hughes II de la Rochefoucauld – pochodził z tej samej rodziny co Marthonowie – dobroczyńcy zarówno Fontvive, jak i Grosbot. W tym czasie zakon cystersów stał się tak potężny, że papieżem w Watykanie został przedstawiciel tego właśnie zgromadzenia, dlatego łatwo sobie wyobrazić sytuację, w której Hughes zachęcał zakonników do przejścia Fontvive, które w ten sposób stało się Notre-Dame de Grosbot.

belonged to Grosbot until it was swapped with the canons of La Rochefoucauld in 1274 for the church at Cherves. It is obviously a non Cistercian building with its wonderful facade decorated with animals, probably dating from the early 12th century.

For a long time it was not clear whether the original abbey of Fontvive was on the same site as the later abbey of Grosbot, but the springs, the fact that we find 10/11th century pottery shards here and the archaeological analysis of the buildings themselves have removed any doubt. We know that Giraud, the bishop of Angoulême built a church for the canons of Fontvive around 1125 (Fig. 4) and it would have been necessary to do a certain amount of rebuilding for it to comply with Cistercian building regulations. In particular, the chapter house would probably have needed to be built.

What actually happened, we will probably never know, but like most things, the reason is very likely political. The Bishop of Angoulême, between 1148 and 1158, Hughes II de la Rochefoucauld was of the same family as the Marthon family, benefactors to both Fontvive and Grosbot. By this time the Cistercian order had grown so powerful that the first Cistercian pope was in the Vatican so it is easy to imagine that Hughes encouraged the Cistercian take over of Fontvive, and so it became Notre Dame de Grosbot.

Bibliografia/References

- [1] Janaushek P., *Leopoldus Originum Cistercienum Tomus I*, Vindobonae 1877 [Republished 1964 Gregg Press].
- [2] *Gallia Christiana*, t. 2, col. 454–455 (1049–1050).
- [3] *Le Cartulaire de l'abbaye cistercienne d'Obazine: XIIe–XIIIe s.*, B. Barrière (ed.), Université de Clermont-Ferrand II, Clermont-Ferrand 1989.
- [4] [reçu en forme] *Histoire de ce qui se trouve écrit de la ville et des comtes d'Angoulême*, J.H. Michon (ed.), Paris 1846, 17 [la fondation aurait en lieu vers 975].
- [5] „Bulletin de la Société Historique et Archéologique de la Charente” 1846, pp. 121, 197–198.
- [6] *Abbaye cistercienne Notre Dame De Grosbot, Recueil de texte (1121–1791)*, Etabli par M. Larigauderie-Beijeaud, Association pour la Sauvegard et l'Etude du Patrimoine Religieux de la Charente, 1998.

Streszczenie

W artykule zostały przedstawione dotychczasowe poglądy na temat początków opactwa, które powstało niedaleko wsi Grosbot. Pierwsza nazwa opactwa *Fontus Vivus* (Żywe źródło) związana była z położeniem siedziby przy źródłach. Uważa się, że w tym miejscu od około 975 r. istniała siedziba benedyktynów lub augustianów, do dziś nie zachowały się jednak dokumenty poświadczające ten fakt. Na istnienie osadnictwa w tym miejscu mogą wskazywać natomiast fragmenty ceramiki z X–XI w., odkrywane przez archeologów. Nie wiadomo także dokładnie, kiedy siedziba została przekazana cystersom. Obecnie uważa się, że stało się to w 1142 lub 1147 r., gdy cysterskie opactwo w Obazine przejęło tereny przy źródle. Wówczas zmieniono także nazwę na Grosbot. Nadal jednak istnieje wiele wątpliwości dotyczących początków opactwa. Wymagają one wyjaśnienia.

Słowa kluczowe: Notre-Dame de Grosbot, opactwo, cystersi, geneza

Abstract

The article presents the current views on the origins of the abbey which was built in the vicinity of Grosbot village. The first name of the abbey, i.e. *Fontus Vivus* (Living Source or Spring) was connected with its location near springs. It is believed that since about 975 at that place there was a seat of Benedictines or Augustinians, however, there are no documents which would prove this fact. On the other hand, the existence of settlements in this area might be indicated by the 10th and 11th-century pottery shards discovered by archaeologists. It is not know exactly when the seat in *Fontus Vivus* was given to Cistercians. Nowadays, it is believed that it took place in 1142 or 1147 when the Cistercian abbey in Obazine took over the lands near the springs. Then the name of the place was changed to Grosbot. However, there are still many doubts with regard to origins of the abbey. They require an explanation.

Key words: Notre Dame de Grosbot, abbey, Cistercians, origins

Rys. Michał Szewczyk
Drawn by Michał Szewczyk